

TANULMÁNYOK

Óvodás gyerekek névmodellje Komplex helynévkompetencia-felmérés iskolaköteles korú gyerekek körében

1. Bevezetés. A nevekről való általános tudásunk a mentális rendszerünkben lévő tulajdonnévi hálózatban, az onomasztikonban reprezentált nevek alapján épül ki, s megjelölésére a magyar névtudományon belül a *névmodell*, illetve a *névkompetencia* terminus van használatban.¹ A névmodell tehát számos különböző jellegű, a konkrét nevekre vonatkozó ismeretet, illetve az ezekből, ezek analógiájára általánosítható sémákat is magába foglalja.

Ez a tudás az anyanyelv-elsajátítás részeként kezd el kiépülni. Az egyes tulajdonnévfajtaakra vonatkozóan igen jelentős különbségek mutatkoznak az elsajátítás kezdetét és menetét illetően, erről azonban egyelőre csak töredékes ismereteink vannak. A névtani kutatások ugyanis szinte kizárólag a felnőttek által birtokolt tulajdonnévi anyaggal foglalkoznak, akár közösségi, akár egyéni névanyag áll a vizsgálatok középpontjában. Így ma már egyre többet tudunk a felnőtt beszélők névismeretéről, névadási-névhasználati szokásairól a különböző névfajtaakra vonatkozóan. A tulajdonnévi kategória kiépülése, alakulása ugyanakkor jóval ritkábban merül fel; fokozottan érvényes ez a helynevek csoportjára. A folyamat kezdetéről, az első helynevek elsajátításáról, az első helynévi reprezentációk – s ezzel összefüggésben a földrajzi fogalmak – alakulásáról, sajátosságairól magam készítettem egy esettanulmányt, két kisgyerek nyelvelsajátítását nyomon követve (RESZEGI 2015). Ennek alapján az látszik, hogy a helynevek elsajátítása a személynevekhez képest jóval később kezdődik, s a felnőtt nyelvihez közelítő tartalmak kiépülése is hosszú időt vesz igénybe. Kezdetben ezeknek a lexikai elemeknek a jelentése igen sajátosan alakul, jellemző az aluláltalánosítás: a helyneveket egy jól körülhatárolt helyhez kapcsolják, és a legtöbb esetben személyhez is kötik a kicsik. Ennek hátterében pedig az áll, hogy még maguk a helyfogalmak (mi egy város?, mi egy utca? stb.) sem épültek ki ekkor (hasonló megállapításokra jutott E. NAGY KATALIN is a kisfia névismeretének korai fázisát vizsgálva; 2021: 91).

Az első helynevek elsajátítását követő időszokról, azaz a helynévi ismeretek óvodás évek alatti alakulásáról megint csak viszonylag keveset tudunk. A téri ismeretek a pszichológiai, pszicholingvisztikai kutatások alapján a tapasztalatszerzést lehetővé tevő önálló helyváltoztatás révén kezdenek el fejlődni: elsőként a legszűkebben értelmezett mikrotéri ismeretek (saját szoba, saját lakás téri viszonyainak reprezentációja), majd ezzel némileg átfedőleg, de hosszabb folyamat során fokozatosan kiépülnek a saját lakóhely környékéről (tágabb mikrotérről),

¹ A *névmodell* mellett további terminusok is használatban vannak ennek a jelenségnek a különböző aspektusaira: vö. *onymic frame* 'névkeret' (KARPENKO 2006), a helynevek kapcsán vö. *toponímiai norma*, *névtudat*, *helynév-kompetencia* (vö. NICOLAISEN 1978: 46, HOFFMANN 1993/2007: 34–35, BRINK 2016: 159, GYÖRFFY 2018: 108–127).

a szűkebb és tágabb földrajzi környezetről való (mezo- és makrotéri) ismeretek is (vö. PIAGET–INHELDER 1967, CATLING 2018).² Ám ezek a vizsgálatok nem terjednek ki arra, hogy a téri elemekhez, helyekhez kapcsolódó nevek elsajátítása hogyan történik.

A szocioonomasztikai kutatásokba a névismeret generációnkénti jellemzése kapcsán gyerekeket is bevonnak, de jellemzően hétéves kortól (az ezirányú vizsgálatokat E. NAGY KATALIN összegzi; összefoglaló táblázatát l. 2021: 91, kifejtése: 91–93; a mentális térképezés kapcsán pedig SZILÁGYI-VARGA ZSUZSA vont be 5–8 éves gyerekeket is a vizsgálatba, vö. VARGA 2020: 120). Ezek a vizsgálatok ráadásul csupán a saját település névanyagának az ismeretét mérik fel, noha a gyerekek onomasztikonját már a kezdetektől jóval szélesebb horizont jellemzi, s ennek alakulását nyilvánvalóan nem lehet figyelmen kívül hagyni a formálódó névmodell szempontjából.

Ennek a folyamatnak a megismeréséhez komplex módszer kell, amely lehetőség szerint minél sokoldalúbb vizsgálatot tesz lehetővé. Ehhez érdemes egybegyűrni valamennyi, a névmodell valamely aspektusára irányuló eljárást. A továbbiakban elsőként egy ilyen összetett vizsgálati eljárást ismertetek, majd az ennek alapján óvodások körében végzett felméréseim eredményeit összegzem, illetve vetem össze további, hallgatóim által végzett felmérések eredményeivel, s ezek fényében fogalmazok meg óvatos megállapításokat az óvodás kori onomasztikon, illetve névmodell alakulásáról.

2. Módszertan. A vizsgálat alapjául egyrészt GYÖRFFY ERZSÉBET (2018: 112–127) helynév-kompetenciára irányuló felmérésének feladatai, másrészt NEMES MAGDOLNA (2017: 184–185) kisiskolások körében végzett vizsgálatának kérdéssora szolgáltak. Ezeket azonban nyilvánvalóan a korosztályhoz kellett igazítani, amiben SZÁNTÓ FANNI (2021) vállalt jelentős részt. Mindezekhez kapcsolódott továbbá egy mentális térképezéses, valamint egy fiktív helynevekre irányuló feladat is. Így összességében négy nagyobb kérdésblokkból állt össze a felmérés feladatsora (közvetlen előzményét l. NYISZTOR-TÓTH 2022). Főként az első nagy kérdésblokk kapcsán fontos azonban hangsúlyozni, hogy a feladatsort nem mechanikusan alkalmaztam, azaz a kérdéseket a korábbi hasonló irányú vizsgálatoktól (vö. NEMES 2017, 2018; SZÁNTÓ 2021; NYISZTOR-TÓTH 2022) eltérően nem mechanikusan tettem fel: olyan főkérdéseknek tekintetem a feladatsort, amelyek mentén irányítottam a beszélgetést, de – ahol szükségesnek tűnt – ezeken túl számos további részletkérdést, rávezető kérdést is megfogalmaztam, hogy a sok esetben elsőként adott „nem tudom” válaszok mögötti ismereteket feltárjam.

2.1. Téri és helynévismeret. A hagyományos névismereti interjú átdolgozásával, irányított beszélgetés formájában elsőként a gyerekek szűkebb, mikrotéri és tágabb, makrotéri ismereteit és kapcsolódó helynévismeretét térképezzük fel.

A) Az első kérdéskör kérdései a saját településükre irányulnak:

1. Hol élsz? (Ha egy idegen megkérdezné, hol élsz, hogyan válaszolnál?) Mi a lakóhelyed? A lakóhelyed falu vagy város?

² A mikro-, mezo- és makrotéri terminusok némileg eltérő jelentésben használatosak a tér különböző vonatkozásait vizsgáló tudományokban. A pszichológiában a *mikrotéri kogníció* az érzékszerveinkkel direkt módon felfogható objektumok téri viszonyainak feldolgozását jelenti (például ez szükséges a kirakó összeállításához is), míg a *makrotéri megismerés* jóval nagyobb léptékű, érzékszerveinkkel közvetlenül nem feldolgozható ismeretek működtetését (pl. a térképek értelmezését) takarja (vö. STEA 2001: 6186). A földrajztudományban ehhez képest jellemzően jóval nagyobb léptékekben értelmeződik a mikro- és mezotér: a *mikrotér* gyakran a helyi, lokális ismeretekre utal; a *makrotér* pedig gyakorta a *globális* megfelelője (vö. pl. GeogSpace).

2. Mi egy falu, és mi egy város?
3. Melyik utcában laksz, mi a lakcímed?
4. Hogyan jutsz el a házatoktól az óvodába?
5. Mi az, amit a legjobban szeretsz Debrecenben?
6. Melyik a legszebb hely ott, ahol laksz?
7. Hol laknak a nagyszüleid? Meséld el, hogy jutsz el a nagyszüleidhez!
8. Meséld el, hogy jutsz el egy közeli helyhez!
9. Hol van a helysége névtábla?
10. Előfordult-e már, hogy te adtál nevet egy helynek vagy valakinek?

B) A névismereti kérdőívezés módszerét némileg módosítva, kis elemszámú, erősen szűkített névlista felolvasásával a gyerekek saját településükre vonatkozó névismeretéről igyekezünk képet alkotni. A gyerekeknek meg kell mondaniuk, hogy ismerik-e a lista egyes elemeit.

C) A hagyományos névismereti felmérés hatókörén túllépve a tágabb földrajzi környezetről, a világról való ismeretek feltérképezése zárja ezt a kérdésblokkot:

1. Melyik megyében laksz?
2. Tudod-e, hogy mi egy megye?
3. Melyik országban élsz?
4. Mi egy ország?
5. Milyen más helyek vannak a környéken (más faluk, városok, hegyek, folyók...)?
6. Milyen helyekre szoktatok utazni, hol jártál már?
7. Milyen helyekről hallottál már? Mit tudsz róluk? Hol/kitől hallottál ezekről?
8. Mit jelent az, hogy külföld? Ismersz külföldi helyeket? Hol hallottál róluk? Voltál már külföldön?
9. Hová szeretnél elutazni?

2.2. Mentális térkép. A belső téri modell aktuális, általában rajzos formában való megjelenítésével végzett vizsgálatokat nevezik *mentális térképezés*-nek. Az eljárást gyakran alkalmazták interjúval kombinálva, azaz a résztvevők a rajzolás során kérdésekre is válaszolnak. Ilyen módon jó eséllyel mélyebb ismereteket szerezhetünk a lakóhely téri reprezentációjáról (vö. GYÖRFFY 2018: 53). Az utasítások, illetve kérdések a következők voltak:

1. Rajzold le a lakóhelyedet (utcák, épületek stb.) úgy, hogy ez a térkép segítsen nekem ott eligazodni! Mondd is, hogy miket rajzolsz, és mondd a nevüket is, ha tudod!
2. Mit tudsz ezekről a helyekről?

2.3. Helynév-kompetencia. A harmadik nagy feladatblokk alapvetően GYÖRFFY ERZSÉBET (2018: 112–127) online helynévkompetencia-felmérésének feladataira támaszkodik, ám hogy azt óvodások körében alkalmazni tudjuk, módosításra van szükség. Egyrészt a névadási feladatnál az eredeti szöveg alkalmazása mellett egy rajz segíti a gyerekeket a névadásban (vö. SZÁNTÓ 2021), másrészt településnév-adást is vár a feladat. Emellett a névszerűség megítélésére irányuló feladatban a névszerűség minősítésének módja (SZÁNTÓ 2021) és maga a névlista is módosult (vö. NYISZTOR-TÓTH 2022). (Bővebben l. alább.) Mindezek mellett további jelentős különbség az online felméréshez képest, hogy jelenléti interjú során a gyerekek vélekedéseire is rá lehet kérdezni, magyarázatot lehet kérni tőlük egy-egy szokatlan vagy váratlan válasz kapcsán, ami több szempontból árnyalhatja az adatokat.

Az eredeti vizsgálat két szóasszociációs feladata a következőképpen került be a felmérésbe:

1. Sorolj fel (2 perc alatt) minél több helyet a nevével (különböző helyek lehetnek, város, ország, tó, folyó, hegy, utca stb.)! (A gyerekek egy részének a 2 percről már van elképzelése.)

2. Sorolj utcaneveket!
 3. Sorolj hegyneveket!
 4. Az előzőek között van-e olyan név, amit mindenki (minden magyar ember) ismerhet?
Miért gondolod? Sorolj még ilyen neveket!
- A névadási feladathoz az 1. ábrán látható képet (SZÁNTÓ 2021: 20) használtam fel.

1. ábra: A névadási feladatban használt kép

A kérdések, illetve utasítások az alábbiak voltak:

1. Sorold fel, mit látsz a rajzon!
2. Milyen nevet adnál a dombnak?
3. Egy település van a hegy mellett. Milyen nevet adnál annak?
4. Adj nevet a kiemelkedés egyes részeinek!

Ehhez az egyes helyek kapcsán a GYÓRFFY ERZSÉBET által használt tájleíró szöveg (2018: 120) adott részletét is felolvassuk, s a rajz és a szöveg információja alapján kérjük, hogy nevezzék el a helyeket.

A névkompetencia-felmérés utolsó részeként helynévi formák névszerúségét kellett megítélni. Az eredeti vizsgálatban a résztvevők ötfokú skálán értékelték az egyes formákat (vö. GYÓRFFY 2018: 118), az óvodások azonban erre még nem képesek. Tőlük az kérhető, hogy mondják meg, lehet-e helynév (jó helynév-e) az, amit épp hallanak, vagy nem, és lehetőség szerint indokolják is a válaszukat. A nevek listája is eltér az eredeti felmérésben használttól: több olyan név, névszerkezet szerepel rajta, amely ismerős lehet a gyerekek számára. Így megbízhatóbban tárható fel, hogy mi az, ami ebben az életkorban már névszerűnek minősül, illetve min alapulnak a gyerekek ítéletei.

A feladatok az alábbiak voltak:

1. A következő nevek közül mi lehet helynév, és mi nem? *Rákóczi út, Miskolc, Kecskés foltja, Dallasz, Akli, Faragó híd, Eszenyi, Berettyóújfalu, Nagy-Paradicsom, Nevetlenfalu,*

Zsófi-kút, Virág út, Hadházy Péter-féle-tanya, Daruszentmiklós, Mérges-domb, Mátra, Kraszna, Bérc, Bika-erdő, Püspökladány, Szelidi-tó, Hunyadi János utca, Megyeri híd, Horgas, Ér

2. Miért?

2.4. Fiktív nevek. A felmérés utolsó egysége a gyerekek fiktív nevekről való tudásának felmérésére irányul, valamint annak feltárására, hogy a mesék helyei és helynevei mennyire különböznek el mentális rendszerükben a valós nevektől.

A kérdések a következők voltak:

1. Mi a kedvenc meséd; milyen meséket szoktál nézni, milyen meséket szoktak olvasni neked?
2. Milyen helyszínekre emlékszel ezekből a mesékből? A nevükre emlékszel?
3. Szerinted mennyire jó nevek ezek?
4. Lehetnének ezek valaminek a nevei Debrecenben? Miért igen/nem?

3. A vizsgálat résztvevői és körülményei. A vizsgálatban tíz 6-7 éves, iskolakezdés előtt álló óvodás vett részt, akik Debrecenbe járnak óvodába, és a városban vagy Debrecenhez tartozó kistelepüléseken laknak. A nemek megoszlása arányos, szociológiai hátterük változatos. A gyerekekkel évek óta ismerjük egymást (a kisfiam csoporttársai), ezért szívesen és felszabadultan beszélgettek velem az óvoda kézműves foglalkozásaira használt teremben, ami szintén megszokott környezet volt számukra. Az interjüket a gyerekekkel egyesével vettem fel, közben a teremben egy óvónő is jelen volt (aki tőlünk elfordulva más irányú tevékenységet végzett).

A felmérés 2022 júniusában zajlott. Minden résztvevővel két alkalommal, bő fél-félórás beszélgetéseket folytattam. Az egyikükkel így sem sikerült minden kérdést megbeszelnünk; a dolgozat elemző részében ennek megfelelően jelzem, hogy mely feladatrésztől számolhatunk kilenc adatközlővel. Az interjüket diktafonnal rögzítettem, majd a felvételekről átiratot készítettem: ez szolgál az elemzés alapjául.

4. A felmérés eredményei. Dolgozatom hátralévő részében a gyerekeknek az interjük révén megmutatkozó névismeretét, épülő névmodelljét ismertetem a feladatok mentén haladva. Annak érdekében, hogy némileg árnyaltabb képet alkothassunk, NYISZTOR-TÓTH REBEKA két hatéves nábrádi kislánnyal folytatott felmérésével is összevetem az eredményeket (Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegyei falu; l. NYISZTOR-TÓTH 2022). Emellett, ahol lehet, további huszonöt tiszavasvári nagycsoportos névkompetenciájára vonatkozó adatokra is utalok (Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegyei kisváros; vö. SZÁNTÓ 2021). A Nábrádban folytatott interjüket az általam használthoz igen hasonló feladatsor alapján zajlottak, ezért az ott kapott válaszok jól illeszthetők a debreceni óvodások eredményeihez. Tiszavasváriban viszont csupán egy felvezető kérdésekkel kombinált névkompetencia-felmérés készült óvónők segítségével, így annak eredményei csak a komplex felmérés egy részéhez kapcsolhatók. Mindezek alapján ugyanakkor már kirajzolódik egy kép az adott életkorú gyerekek téri és helynévi ismereteiről, illetve lehetőség van az eltérő településtípusokból (nagyváros, kisváros, falu) esetlegesen adódó különbségek felvetésére is.

4.1.1. A saját település és helynevei ismerete. A „Hol élsz?” kérdésre eltérő léptékű és kifejtettségű válaszok érkeztek a gyerekektől. Általában megjelölték a települést, emellett gyakran a teljes lakcímet megmondták, utca és házszám megjelölésével (pl. *Orgona utca 19.*, azaz megválaszolták a „Melyik utcában laksz? Mi a címed?” kérdést is). Esetenként további

információt is közöltek, például hogy társasházban vagy kertes házban laknak. Az egyik nábrádi kislány az ország megnevezésével válaszolt, ehhez kapcsolta az utcanevet (vö. NYISZTOR-TÓTH 2022: 22). A válaszok alapján úgy tűnik, a lakcímek továbbra is mint nyelvi egységek funkcionálnak a nagycsoportosok egy része számára, nem mindegyikük van tisztában a tényleges funkciójukkal.

A „Mi Debrecen?” kérdésre a debreceni óvodások közül kilencen azzal válaszoltak, hogy egy város, ahol – egyikük válasza alapján – „vannak épületek, fák, kertek”. A Debrecen környéki, Debrecenhez tartozó kistelepüléseken élők a saját településük típusát is jórészt jól jelölték meg. Úgy tűnik, hogy a legtöbben különbséget tudnak tenni *falu* és *város* között, ez a két fogalom már alapvetően kialakult és elkülönült a fejükben, a lényegi tulajdonságjegyekkel már tisztában vannak. Legtöbben a méretbeli különbségre utaltak („a falu az sokkal kisebb”), de emellett jellegzetes épülettípusok is megjelennek a válaszaikban („ott magasak az épületek, a faluban meg kisebbek”), ahogyan életmódbeli különbségek is („a falu az egy kicsi vidék, ahol nem olyan mozgalmas az élet, mint a városokban”). Nem definitív jellegű meghatározások ezek, s nyilvánvaló, hogy egyes, a gyerekek számára még nem feldolgozható tulajdonságjegyek hiányoznak a város- és falufogalmukból, de a két településtípus közötti alapvető különbséggel tisztában vannak.

A „Mi az, amit a legjobban szeretsz a lakóhelyedben?” és a „Melyik a legszebb hely, ahol laksz?” kérdésekre adott válaszokban jórészt a saját lakást, játszótereket említették, jellemzően közszoói megjelölésekkel, de négy gyerek helynevet is említett a válaszában: *Jubileumi Játsszóter, Nagyerdő, Békástó*. Egy-egy gyerek utalt az *állatkert-re*, a *stadion-ra* és az *egyetem-re* is. Ez utóbbi megjelölések átmeneti jellegűek, tulajdonnévnek is tekinthetők. Hasonló válaszokat adtak a nábrádi és a tiszavasvári óvodások is (vö. SZÁNTÓ 2021: 18, NYISZTOR-TÓTH 2022: 22).

A „Hogyan jutsz el a lakóhelyedtől az óvodába?” és a további, útvonalleírásokra irányuló kérdésekre jellemzően elsőként azt mondták el, hogy mivel mennek az adott helyre (gyalog, autóval, tömegközlekedéssel, biciklivel). A további rávezető kérdések révén juthatunk el a tényleges útvonalleírásokhoz (az óvodához vagy olyan helyekhez, ahova gyakran járnak, van tapasztalatuk), és ennek kapcsán lényeges különbség mutatkozik a gyerekek között.

Noha két gyerek eredményei alapján nem lehet általános megállapításokat tenni, szembeötlő, hogy a nábrádi, azaz kistelepülésen, faluban élő gyerekek magabiztosabban oldották meg ezt a feladatot. Ezeknek a gyerekeknek a saját településüket illetően jellemzően nagyobb a téri tapasztalatuk, a kisebb távolságok miatt gyakrabban mennek a családtagjaikkal különböző helyekre autó nélkül, így több lehetőségük van az útvonalakat internalizálni. Egészen részletes és pontos leírásokat kapunk tőlük, akár több helynévvel: „Megyünk végig a *Fő utcán*, utána lefordulunk a *Petőfi útra*, utána egyenesen, aztán egy másik kis utcába, és még megyünk még egy kis utcába, és utána ott is vagyunk a parkba” (a *Fő utca* a nábrádi Dózsa György utca és Árpád utca összefoglaló elnevezése, így az egész településen végigfut). De arra is van példa, hogy a gyerekek tájékozódási pontok köré szervezik az útvonalleírást: „Kimegyünk a hídra, megyünk *Olivérék* felé, ott a kanyarnál befordulunk, majd megyünk egyenesen, elmegyünk a *nábrádi bolt* előtt, aztán *Nórikák* előtt is elmegyünk, aztán megyünk egyenesen és egyenesen, és ott is vannak mamák” (NYISZTOR-TÓTH 2022: 22–23). Ezek a helymegjelölések persze idegenek számára kevésbé informatívak.

A debreceni óvodások kevésbé magabiztosak ebben a feladatban. Többen meg is fogalmazták, hogy nehéz útvonalat elmondani nekik, mert az autóban nem szokták figyelni az utat, autó nélkül pedig csak utcabeli helyekhez vagy a szomszédos utcáig mennek. Egy kisfiú válasza volt igazán magabiztos: ő a szomszédos településről jár be, és pontosan tudta, hogy általában a 4-es főúton szoktak jönni, de néha Pallag felől. Nagyon érdeklő a GPS, tudja

értelmezni, és nagyon jó a tájékozódási képessége, így noha jórészt helynevek nélkül, de részletes magyarázatokat tudott adni. Összességében a tíz gyerek közül nyolcan tudtak útvonalleírást adni (különböző útvonalak leírására volt lehetőségük, akár az óvodához, akár valamelyik más helyhez, ahova gyakran járnak, jól ismerik az utat). Pl. „kijövünk az egyetemről, akkor egyenesen, aztán jobbra fordulunk, utána balra”, majd kérdésre az *Egyetem sugárút* nevet is előhívta a válaszadó; „kimegyünk, végig a *Borz utcán*, el a lámpáig, átmegyek az útkereszteződésen, és átmegyek azon a nagyon büdös részen, tudod, ahol átmegyünk, ott szokott büdös lenni, és akkor elfordulok balra, utána egyenesen, utána balra, és bemegyek az óvodába”; „kimegyünk a házból, utána meg elsétálunk a végéig, és lefordulunk jobbra, utána megyünk egyenesen, és megint jobbra, és ott van [az óvoda]”; „elsőnek megyünk a buszmegállóhoz, és megvárjuk a 44-es buszt, aztán megyünk az *állomásra*, és átmegyünk az úton, a zebrán, és akkor megvárjuk a 2-es villamost, aztán megyünk a villamossal, leszállunk a *Dózsa György utcánál*, és átmegyünk a zebrán, és megyünk át, nem tudom min, és akkor ott van az ovi, ahol a kondipark, és arról megyünk, és bemegyünk az oviba”; „elsőnek kifordulunk az utcánkából, utána egyenesen megyünk, átmegyünk két zebrán, és már ott is vagyunk [a Nagyerdőnél]”.

Amint az idézett példákban látható, a gyerekek útvonalleírásaiban érvényesül az egocentrikus szemlélet: többször utaltak személyes ismeretekre a magyarázataikban, ami másoknak nem feltétlenül hasznosítható információ. Illetve – főleg a falusi gyerekek – gyakran személyekhez kötik a különböző helyeket, és személyekre utalva jelölik meg a tájékozódási pontokat. Ez a debreceni gyerekeknél kevésbé jellemző: kevésbé ismerik az utcában lakókat, a barátait, játszótársaik pedig messzebb laknak.

A „Hol található a helységnévtábla?” kérdés vagy annak körülírása kapcsán Debrecenben ketten tudták, hogy miről van szó: „addig vannak házak, utána sok fa”; „Debrecenben már láttam, ahol már nagyon messze vagyunk innen, hogy az már a vége, valamelyik bolt közelében volt az a tábla, ahová be is mentünk.” A nábrádi óvodások egyike szintén tudta, hogy a település végében található a helységnévtábla (vö. NYISZTOR-TÓTH 2022: 23–24).

Az „Előfordult-e már, hogy te adtál nevet valaminek?” kérdésre igennel válaszolók jellemzően háziállatokat, illetve plüssöket említettek. Helyekre vonatkoztatva viszont nemleges volt a válaszuk, egy kivétellel: a debreceni óvodások állításuk szerint a homokozóban épített váraknak időnként adtak nevet (*egri vár*). Ez persze nem feltétlenül jelenti azt, hogy ténylegesen nem volt példa arra, hogy nevet, valamilyen sajátos megjelölést adtak volna egy helynek. A korábbi longitudinális vizsgálat ugyanis azt mutatta, hogy a gyerekek alkotnak például személyneves helymegjelöléseket, amiket visszatérően használnak is egy ideig (pl. *Anton játszótér*, *Benedek játszótér*; RESZEGI 2015: 92). Ezek azonban nem feltétlenül lesznek hosszú életűek, és adott feladathelyzetben nem is feltétlenül sikerül őket előhívni.

4.1.2. Névismereti felmérés. A névismereti felméréseket jellemzően kistelepüléseken, falvakban szokták végezni, s ezeken belül szokás értelmezni a névközösség fogalmát is elsődlegesen. A több száz név szokásos módon történő mechanikus végigkérdezése azonban megakasztaná a felmérés lendületét, unalmassá válna a gyerekek számára, ezért már a nábrádi felmérés is egy szűkített, főleg belterületi neveket tartalmazó névlistával dolgozott: a korábbi névismereti vizsgálatok alapján ugyanis ismeretes, hogy a fiatalabb korosztály onomasztikonja a saját települést illetően ezek mentén kezd el kiépülni. A nábrádi felmérés alapján az volt látható, hogy a gyerekek helynévismerete alapvetően azoknak a helyeknek a megjelöléseire terjed ki, amelyekre gyakran járnak, amelyek a hétköznapijuk részét képezik: a két kislány összességében 36, illetve 44 nevet ismert a településükről. Ezek mintegy fele azonban erősen átmeneti jellegű megjelölés: *Óvoda*, *Orvosi rendelő*, *Park*, *Játszótér*, *Iskola*, *Kastély*, *Konyha*,

Művelődési ház. Ezekből egy van a településen, így ezek az átmeneti jellegű formák nem okoznak kommunikációs nehézséget, mint a *Bolt ~ Nagy bolt, Kis bolt*, amelyek denotátumainak a hivatalos névvariánsait viszont jórészt nem ismerik. (Vö. NYISZTOR-TÓTH 2022: 25.)

Debrecen viszont hatalmas területű és határu település, a gyerekek egy része ráadásul az elővárosok valamelyikében lakik. Nyilvánvalóan egy Debrecen méretű hely esetében is vannak általánosan ismert nevek, minthogy azonban erre vonatkozóan nem zajlottak még felmérések, nem volt egyszerű olyan névlistát összeállítani, amely alapján egy ilyen feladat sikeresen elvégezhető. Végül a listára saját intuícióm alapján harminchat nevet vettem fel (*Pallag, Józsa, Nagyerdő, Hortobágy, Tócsa-patak, Békás-tó, Debreceni Egyetem, Nagytemplom, Vojtina, Református Kollégium, Nagyerdei Stadion, Víztorony, Klinika, Aranybika, Jubileumi játszótér ~ Ötholdas Pagony játszótér ~ Sziget-Kék játszótér, Debreceni Állatkert, Botanikus kert, Aquaticum, Nagyállomás, Fórum, Debrecen Pláza, Decathlon, Interspar, Vénkert, Újkert, Piac utca, Csapó utca, Szent Anna utca, Péterfia utca, Egyetem sugárút, Egyetem tér, Mester utca, Füredi út, Kossuth utca*). Ráadásul a debreceni gyerekek esetében a szokásos hármás névismereti besorolás³ is problémás, a gyerekek lokalizációs készsége ugyanis egy ilyen kiterjedésű településen még nem működik, csak szűk területeken. Mindenesetre a listán szereplő neveknek legalább a felét minden gyerek hallotta már, vagy volt is már a nevek által jelölt helyeken, de egyet-kettőt leszámítva nem tudták elmondani, merre vannak (az utcaneveket és a kertségek neveit ismerték a legkevésbé). Emellett persze további debreceni neveket is elősoroltak. Az óvoda és környéke két-három nevét mindenki ismerte: *Sinay Miklós Óvoda, Sinay Miklós utca, Vénkerti Iskola*; öten az óvodával szemközti épület *Borsos Villa* megjelölését is említették. Mindemellett a saját lakás/ház környékének néhány neve szintén része a debreceni névkincsüknek. Ugyanakkor viszont a velük folytatott beszélgetés alapján úgy tűnik, hogy a nagyvárosi gyerekek esetenként még a gyakran látogatott helyek nevét sem ismerik, csak a községi megjelölésükkel vannak tisztában. Alapvetően azok a nevek maradnak meg és hívhatók elő számukra, amelyekhez valamilyen egyéb – viszonylag frissebb – ismeret is kapcsolódik, nemcsak a nagyon sematikus 'hely' jelentéstartalom (azaz kidolgozottabb, de meglehetősen szubjektív jelentésszerkezettel jellemezhető a nevek).

4.1.3. A tágabb téri környezetről és a világról való ismeretek. A „Melyik megyében laksz?” kérdésre a debreceni gyerekek közül egy se tudta a választ. Csupán az egyik kisfiú tudta a megyék kapcsán, hogy erre olyan választ kell adni, ami az „Ennek a helynek mi a neve?” című dalban is szerepel, például *Fejér megye*, de a *Hajdú-Bihar* rávezetés nélkül nem jutott eszébe. Az egyik nábrádi kislány viszont tudta a választ (*Szabolcs-Szatmár megye*, vö. NYISZTOR-TÓTH 2022: 25), bár begyakorlott nyelvi egységként használta válaszában. Erre utal, hogy a többi gyerekhez hasonlóan azt ő sem tudta, hogy mi a *megye*. Ez persze egyáltalán nem is meglepő, a megye ugyanis nem olyan jellegű helyfogalom, amellyel (gyakran) találkozunk ebben az életkorban. Olyan léptékű fogalom, amelyet saját tapasztalat alapján nem tudnak még kiépíteni, és nem lehet külsődleges jegyekkel (pl. méret alapján) megragadni. Így még ha elvétve hallják is, nem sok segítségük van, ami alapján kiépülhetne a szónak a kontextusból kikövetkeztethető jelentése a nagyon általános 'hely' tartalomtól.

A „Melyik országban élsz?” kérdésre a debreceni gyerekek közül kilencen tudták a választ (*Magyarország*). Egyikük viszont erre is a *Debrecen* városnévvel válaszolt, és a beszélgetések bizonyos részletei alapján egyébként is az látszott, hogy az *ország* és a *város* fogalma még

³ Azaz: a) ismeri és tudja is lokalizálni a név által jelölt helyet; b) ismeri, de nem tudja pontosan, hol van; c) egyáltalán nem ismeri.

nem teljesen különül el néhányuk fejében (pl. „Az ország az egy nagy, nagy ööö város, ami nagyon mozgalmas.” – „És mi melyik országban lakunk?” – „Debrecenben.”). A kettő közötti különbséggel még a kisiskolások sem feltétlenül vannak tisztában (vö. NEMES 2017: 186).

Az *ország* fogalmának meghatározása azonban összességében sokkal jobban ment, mint a megyéé: tízből nyolc gyerek adott valamilyen közelítő meghatározást, vagy példákat soroltak, hogy azzal szemléltessék. Nyilván ez a fogalom már gyakrabban előkerül, ezért több információval rendelkezik róla: „Az ország az nagyobb [mint a város]”; „Több városból és faluból áll. Mondjuk nagyon kevés olyan van, ahol nagyon kevesen élnek”; „Nem tudom megmondani, de ország *Oroszország, Anglia*”. Hasonló megoldásokkal éltek a nábrádi gyerekek is: „Az ország az nagyon nagy”; „Van egy nagy földünk, amin van *Oroszország* vagy *Kína* és *Magyarország* is, ami nem tudom pontosan, hogy mekkora, de jó nagy, és jön ide mifelénk egészen Olcsvaapátiig, és tovább is” (NYISZTOR-TÓTH 2022: 26). Összességében jó néhány ország neve elhangzott ennek kapcsán: jellemzően visszatért *Anglia ~ Angolország, Oroszország, Kína, Ukrajna*. A foci iránti érdeklődők ezen felül további neveket (*Franciaország, Olaszország, Spanyolország, Monaco, Amerika*) is soroltak, azzal együtt, hogy kinek melyik ország csapata a kedvence. A város és ország még átfedő kategóriákként funkcionálását mutatja, hogy egy-egy esetben város neve is elhangzott az országnevek sorolásánál (*London, Róma*).

A „Milyen helyek vannak a környéken (falu, város, hegy, domb, vizek stb.)?” és a „Milyen helyekre szoktál utazni, hol jártál már?”, „Milyen helyekről hallottál?”, illetve részben a „Hova utaznál el szívesen?” fő kérdések összekapcsolódnak. Ezek kapcsán próbáltam az interjúk során minél több irányba kitérni, s a gyerekek földrajzi köznévi szókészletének fogalmi tartalmát is feltérképezni.

Ezek alapján úgy tűnik, hogy a domborzati formákat és vizeket jelölő alapvető földrajzi köznevek erre az időszakra már kialakulnak, még ha nem is tudják pontosan meghatározni a fogalmakat (illetve ezek a fogalmak természetesen a későbbiek során is alakulnak még). Az újabb pszicholingvisztikai vizsgálatok azonban rávilágítottak arra, hogy ilyen esetekben más módokon is érdemes megpróbálni a gyerekek tudásához közelebb férkőzni, és akár más modalitásban is megadni nekik a lehetőséget a válaszadásra. A *hegy* esetében például a legtöbben próbálták valamilyen módon meghatározni ezt a téri fogalmat („a hegy az hegyes, a domb meg kerekebb”), vagy példát próbáltak rá hozni („a *Tátra*”, „a *Kékes*, ott szánkózni lehet, mindenki szánkózik”), de akik erre nem vállalkoztak, az alakját ők is tudták mutatni. Nagyon jól megmutatkozott ugyanakkor az is, hogy mennyire relatív ezeknek a szavaknak a jelentése, és hogy az alföldi gyerekeknek egészen apró halmok is vitán felül *domb*-nak, esetenként *hegy*-nek minősülnek. Valamennyi gyerek szerint van *domb* Debrecenben, legtöbben az ovival szemközti kis halmot említették, ahova télen ki szoktak menni szánkózni, de az egyik kislány szerint az egyenesen hegy (a *Kékes*-sel együtt említette, ahol szintén szoktak szánkózni, tehát nála a formán kívül a funkció is fontos szerepet játszhat a fogalom kiépülésében).

A vízrajzi fogalmak – *folyó, tó, tenger* – még eléggé egymásba átfolyó fogalmak ebben az életkorban a debreceni gyerekek számára, akiknek nincs erre vonatkozó mindennapi tapasztalatuk. A *Békás-tó* és a néhányuk által említett *Tisza-tó* – nyilván a névben szereplő *tó* utótag alapján is – tó a számukra. A *Balaton* viszont többeknek tenger, talán a *magyar tenger* kifejezéssel is összefüggésben, illetve több esetben azoknak, akik már voltak ott, inkább a tó melletti hely jelölésére rögzült a név. Ehhez hasonlóan az egyik nábrádi kislány esetében *Zamárdi* és a *Balaton* két, egymástól függetlenül reprezentált hely neve: „Nyaralni mentünk kétszer is az idén, egyszer mentünk *Zamárdiba*, utána meg mentünk a *Balatonra* nyaralni” (NYISZTOR-TÓTH 2022: 26–27). Azt mindenki tudta, hogy folyó nincs Debrecenben, és többen a *Tisza, Duna* neveket említették erre példaként, viszont három esetben a *Balaton* is előkerült.

A környékbeli helyek sorában tipikusan városokat említettek, jellemzően valamilyen megjegyzéssel, személyes viszonyra, emlékre utalással együtt: *Budapest*: „Egyszer valamikor megnéztük a repülőket”, „Budapest, az is egy város, nagy, nem voltam még ott”, „Pesten átmentem a *Lánchídon*, az szerintem egy kilométer hosszúnak tűnt”; „*Eger*, ott van az *Egri vár*. Leginkább csak arra emlékszem, és eljátszottuk, hogy ágyúznak”; „*Sárospatakon* régebben nagyiékkal egyszer megmáztunk egy magas hegyet. Meg van ott egy kert, úgy hívják *Várkert*, és oda elmentünk”; „*Hajdúnánás*, oda van meccse Zalánnak”; „*Tiszásas* az egy nagy falu, meg ott van a *Tisza-tó*, oda szoktunk menni táborozni”; „*Ugornyára* szoktunk menni nyaralni”. Más esetekben személyekhez kötik a neveket: „*Komádi*, ott lakik komádi mama”; „*Kaba*, papa ott lakik”; „*Győr*, keresztanyukám lakik ott”; „*Miskolc*, ott lakott Joci, csak már elköltözött Budapestre”. Ugyanez mutatkozik meg a nábrádi gyerekek esetében is: „*Sonkád*, anya mondta, hogy voltam ott kicsi koromba; *Mánd*, ott lakik Bence”; „Halottam már *Feketegyarmatról*, mert egyszer apával bejelentettünk egy időjárást, és pont akkor jelentette be valaki *Feketegyarmatról* is. De hallottam már *Kináról*, mert onnan sokat szoktunk rendelni, de ismerem még német kislányokat, így *Németországról* is hallottam már. Ismerem még *Hajdúböszörményt*, mert anya oda jár »egyetemezni«.” (NYISZTOR-TÓTH 2022: 26.) Néhány név volt csak, amely önmagában hangzott el a debreceni gyerekekkel folytatott interjúk során: pl. *Nagykálló*, *Bihar-keresztes*, *Nyíregyháza*, *Báránd*. Nyilvánvaló azonban, hogy ezek is valamilyen személyes élményen, kapcsolaton keresztül sajátították el.

Úgy tűnik, az, hogy mi van a környéken, még nem teljesen egyértelmű számukra: a *Budapest* négy gyereknél is szerepelt a listában a közeli, megyebeli és szomszédos megyebeli települések neve mellett, akárcsak a nábrádi gyerekek esetében. Ezzel a névvel feltehetően meglehetősen gyakran találkozhatnak. Az is látható, hogy a nevek által jelölt helyek egy részét saját tapasztalatból ismerik (rokonság, nyaralás stb.), másokat a szülők elbeszéléséből, és jóval kisebb arányban származnak az ismereteik valamilyen más forrásból (pl. a médiából).

A *külföld* fogalmuk is alapvetően kialakult már a gyerekeknek; a tízből nyolc gyerek valamilyen módon igyekezett ezt megvilágítani: próbálták elmagyarázni, és/vagy példákkal szemléltették a fogalom meghatározásukat: „az egy másik ország, repülővel megyünk, és taxival”; „az egy másik ország, nem magyarul beszélnek, és nagyon könnyen meghallod” (a beszélgetés folytatása: – „Magyarországon mindenki magyarul beszél?” – „Nem, ti is szoktatok máshogy, de Ildiék tényleg szoktak, van, amikor németül beszélnek, úgy, hogy mi pont ne értsük”); „Voltam már a dínóparkban, az nem Magyarországon van, *Kassán*, *Szlovákiában*”; „Másmilyen föld; mint *Anglia*, *Spanyolország*, *Amerika*”; „*Angolország* az egy külföld, nincs összekapcsolódva Debrecennel, nincs oda út”. Az országnevek mellett, mint látható, kontinensnevek és városnevek is előkerülnek a példák között, vö. még *Ázsia*, *Afrika*, *Párizs*. Ezekről a helyekről is van már valamilyen tudásuk, például egy-egy interjúban előkerült, hogy Ukrajnában háború van, Ukrajnának sárga és kék zászlója van; vagy Kínában máshogy írnak, mint mi, magyarok; hogy Párizsban van egy torony (vö. NYISZTOR-TÓTH 2022: 27). A foci iránt érdeklődők pedig arra is utaltak, hogy „a városoknak van focicsapata”. Ezeknek az ismereteknek az alakulásában viszont elbeszélésük szerint már a médiából és a térképről származó információk is fontos szerepet játszanak a szülők és az óvoda mellett, illetve ezek komplex módon formálják a gyerekek ismereteit.

A gyerekek közül hárman már a *földrész* fogalmával is valamelyest tisztában vannak; ezt ismét főként példákkal szemléltették: „*Európa* az egy földrész, meg *Ázsia*, meg *Amerika*, az nagyon nagy; mondjuk *Ázsia* a legnagyobb”; „Nem tudom... Hogy melyik *Dél-Amerika*, *Ázsia*”.

4.1.4. Részösszegzés. Összességében az látszik, hogy a település méretéből és a domináns autós közlekedésből adódóan egy nagyobb városban jóval kevesebb direkt téri tapasztalatuk van a gyerekeknek. Az utazást rendre valami mással igyekeznek kitölteni a szülők, így az útvonalak mentális reprezentációja szempontjából ezek az utak nem hasznosulnak, még a naponta megtett útvonalak sem, csak a gyerekek igen kis hányada tudja ezeket felhasználni. Ennek megfelelően viszonylag kis számban ismerik a saját lakóhely névanyagát, illetve itt a lokalizáció eleve másképp működik. Egy nagyvárosban még a felnőtteknek sem feltétlenül van a város minden részére kiterjedő, teljesen koherens, összefüggő kognitív térképe, sokkal inkább néhány többé-kevésbé ismert, kidolgozott részletből áll össze a lakóhely egyfajta kollázsszerű téri reprezentációja, amely számukra mégis koherens térképként működik. A gyerekeknél ez hatványozottan érvényes: Debrecen mentális reprezentációja számukra néhány rendszeresen látogatott hely, környék reprezentációjának laza hálózataként működik, közöttük még nincs fix kapcsolat, begyakorlott útvonal; a helyek egymástól független részletekként reprezentálódnak, ezért a lokalizáció – az ismert helyeknek más helyekhez vagy a település egészéhez képest meghatározni a helyzetét – még csak az egymáshoz közeli helyek esetében működik. Ezek a helyek pedig a vizsgált gyerekek esetében kivétel nélkül belterületiek, s a neveik sem mindig ismertek a gyerekek számára. Az onomasztikon tehát esetükben Debrecen vonatkozásában kizárólag belterületi nevekből áll (a *Hortobágy* is inkább ide sorolható, mert jórészt a beépített részeket kapcsolják hozzá, akik ismerik), s a névlistán túl említett nevekkal együtt 28 és 44 közötti helynév ismeretét mutatja az interjú (ez persze lehet valamivel több, hiszen egy ilyen interjúban nincs lehetőség mindenre rákérdezni). Hasonló mennyiség ez, mint a két nábrádi kislány esetében (36, 44), náluk ugyanakkor elenyésző számban ugyan, de külterületi nevek is szerepeltek a listában (*Töltés, Temető, Temetőn túl*).

Az onomasztikon alakulásában a saját település nevei mellett legalább ugyanilyen arányban más helynevek, makrotoponimák is fontos szerepet játszanak. Ezeknek a kiépülésében a saját tapasztalatok (például a korlátozott tapasztalatot jelentő utazások) mellett egyre fontosabbak a más forrásokból származó információk: több interjúból kiderült, hogy beszélgettek ezekről a helyekről a családban, vagy tévében látták, hallottak róluk; különösen a távoli helyek esetében egyre fontosabb a média szerepe. A saját településen túli helyek és neveik tartalma ugyanakkor még meglehetősen sematikus: gyakran igen hasonló a különböző léptékű helyek sematikus jelentéstartalma.

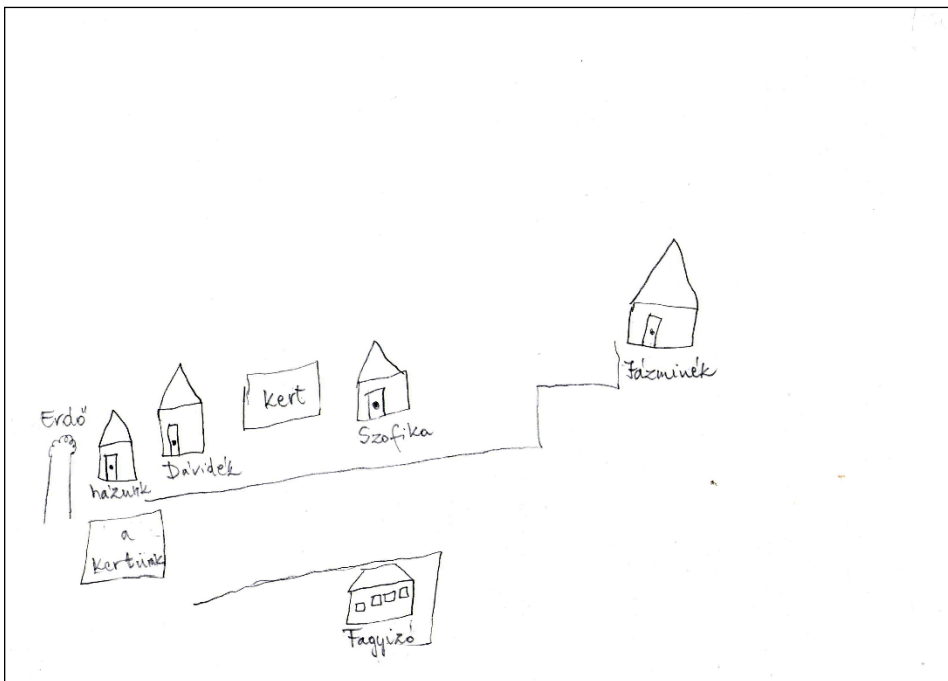
4.2. Mentális térképezés. A szakirodalom szerint a gyerekek ebben az életkorban már képesek a környezet kicsinyített reprezentációját (pl. légi fotót) értelmezni (vö. STEA 2001: 6186). Én is azt tapasztaltam, hogy a térképek lényegét már valóban értik, a bevitt földrajzi atlasz térképei kapcsán tudták, hogy azok helyeket ábrázolnak (pl. a földet vagy Magyarországot, sőt jellemzően a tengerek, folyók jelölését is ismerték). Az etnográfiai vizsgálatok szerint három és fél, illetve négyéves gyerekek maguk is képesek elkészíteni például játékokkal (kicsinyített formákkal) a természeti környezetük modelljét. Hétéves gyerekek pedig már képesek le is rajzolni a téri környezetüket (STEA 2001: 6186). Ebből kiindulva a névismereti felméréshez kapcsolódva magam is arra kértem a gyerekeket, hogy készítsék el a lakóhelyük környékének térképét. Erre kilenc gyerek vállalkozott (az egyikük két térképet is készített, a korábbi és a jelenlegi lakóhelyéről). A feladathoz A4-es lapot, illetve ceruzát kaptak.

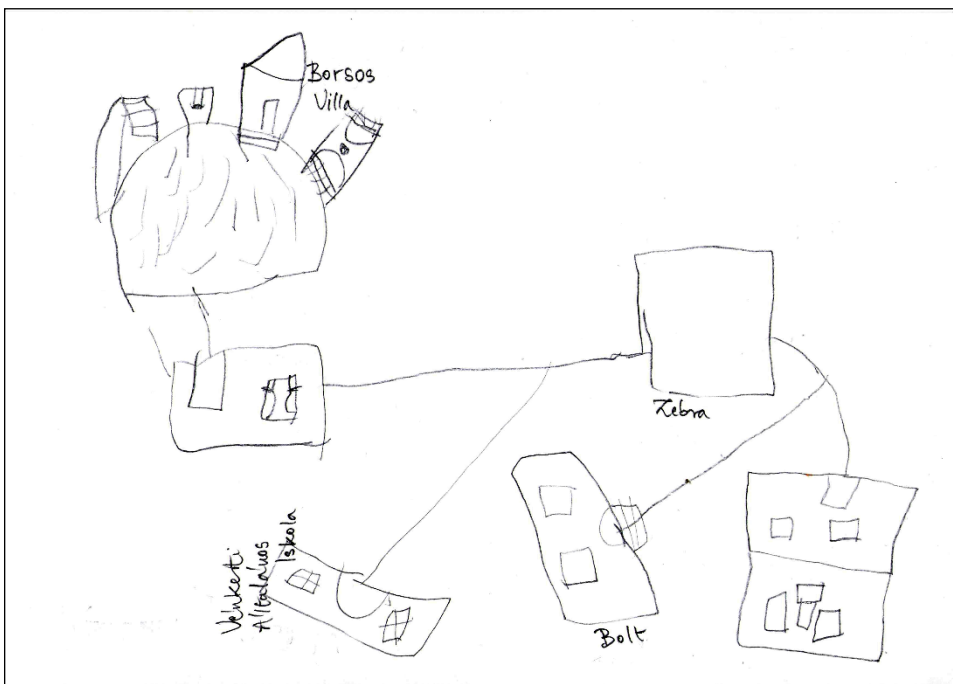
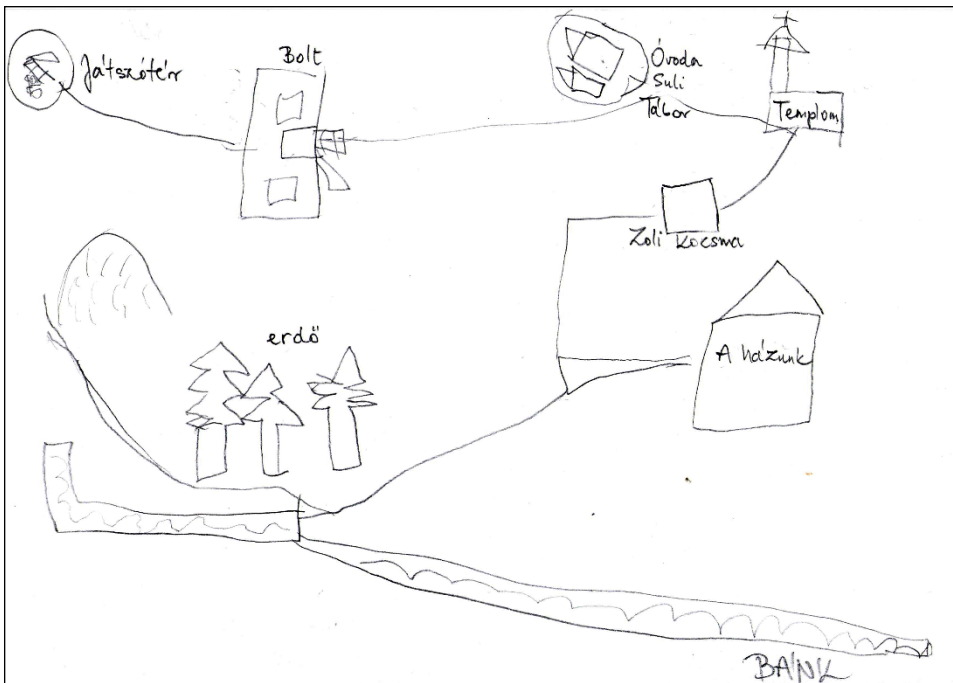
A rajzolásban a kilenc gyerek alapvetően szívesen vett részt, de többük úgy értelmezte a feladatot, hogy a saját házukat kell lerajzolni, amit azután még – külön kérésre – néhány szomszédos hellyel egészítettek ki. Módszertani szempontból tehát esetleg a további vizsgálatok szempontjából érdemes megfontolni, hogy a rajzolást megelőzően korábban készült

mentális térképeket mutassunk és értelmezzünk a gyerekeknek, és csak ezt követően kérjük őket a saját lakóhelyük és környéke ábrázolására.

A rajzok többségén (vö. a 2. ábra képeivel) a gyerekek a számukra fontosnak vélt objektumokat, utcá(ka)t ábrázolták: a saját házukat, a közvetlen szomszédok, illetve barátaik házeit, valamint azokat az épületeket, helyeket, amelyeket jól ismernek (bolt, játszótér). A rajzolás során nem vették figyelembe, hogy az általuk ábrázolt utcák, épületek hogyan helyezkednek el ténylegesen. A lakóházakat jellemzően háromszög alakú tetős, kétablakos épületként ábrázolják, a nagyobb épületek magasabbak, sok ablakkal. Az épületeket tehát a legjellegzetesebb szögből rajzolják; a felülnézetéről nincs sok tapasztalatuk. Egy kivétellel a JEAN PIAGET által leírt fejlődési korszakok közül a legkorábbi, topologikus szakaszra jellemző sajátosságokat mutatják tehát a térképek. DAVID STEA azonban felhívja a figyelmet arra, hogy az épületek ábrázolása úgy is értelmezhető, hogy a gyerekek a legérdekesebb módon igyekeznek ábrázolni a házakat (hasonlóan egyébként ahhoz, ahogyan a középkori térképi ábrázolásokon is látható; 2001: 6186).

2. ábra: A debreceni óvodások lakóhelyükről rajzolt térképei

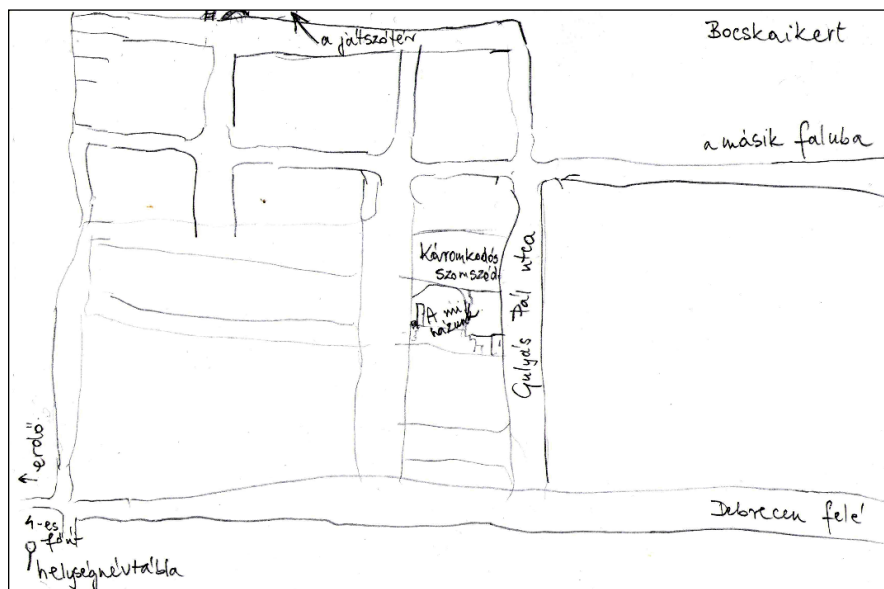

A térképek készítése közben kértem a gyerekektől, hogy mondják is, mit rajzolnak, ezért gyakran azt is elmesélték, hogy mit tudnak ezekről a helyekről: „Az az erdő. Az ott a ház, az ajtaja. Ez egy hosszú utca, több ház is van. Itt laknak Dávidék; mellettünk laknak, kertjük is van. Ez meg itt a mi kertünk. Erre szoktunk menni Jázminékhoz is, ők kicsit messzebb laknak, mint mi, itt. Még egy barátunk, Szofika. A játszótérre így..., elfordulunk, és akkor ott a fagyizó.” A nábrádi gyerekeknél volt még inkább jellemző, hogy rokonaik, barátaiak házait említették („a Petőfi utcán *mamáék* laknak, a Baross utcán *Reni néniék*”, „a Petőfi utcán laknak *Annabelláék*”; NYISZTOR-TÓTH 2022: 31–32).

A gyerekek a térképek rajzolása közben nem nagy számban, de helyneveket is használtak: „Ez egy ház. Ahol lakunk. Ez meg az óvoda, *Sinay Miklós Óvoda*. Itt fák meg házak, iskola, ugyanarra, mint az ovi, csak balra, *Vénkert Általános Iskola*, oda jár a tesóm. Bolt, játszótér hátra meg előre, a játszótéren mászóka, csúszda. A domb”; „Ez a házunk, ez erdő. Itt van az utca, erre kanyarodik, aztán megy erre, és van ott egy kocsmá is, *Zoli kocsmá*, aztán meg itt van egy templom, és itt van az óvoda, a sulis meg a tábor. A tó az is itt van, mellette.”; „A házunk, mert emeletes, és laknak ott, és van kód is hozzá. Egy ház, mert még van összekapcsolva még egy emeletes házzal. A játszótér. És akkor lerajzolom a *Teszót*, akkor az ott egy út, a *Teszó* az így van, a játszótér után, hogy arra megyünk, arra lekanyarodunk, és aztán megyünk arra, és ott van a *Teszó*. És akkor itt ilyen kétsávos út van”.

A téri érdeklődés meghatározó szerepét mutatja annak a kisfiúnak az új lakóhelyükről, Bocskaikertről készült térképe (vö. 3. ábra), aki nagyon szereti nézni és GPS-en is követni az utat, amikor autóval utaznak, de gyalog is szeret sétálni és geoládát keresni a szüleiével.

3. ábra: Bocskaikertről mentális térképe

Ez a rajz már sokkal inkább a JEAN PIAGET által projektív szakasznak nevezett fázis jellegzetességeit mutatja. Noha csak egy éve laknak ezen a településen, mégis az utak részletes hálózátát tudta lerajzolni (az anyukája szerint a valóságnak megfelelően): „Azt a részt, amikor

így jövünk be [Bocskai kertbe], ott van ez ilyen keresztelkedés, itt van az út, itt van a lekanyarodás, itt tovább, itt újra lekanyarodás, ez a 4-es út, amikor elindulunk Bocskai kertbe. Itt nagyon hosszú egyenes. Itt vannak házak közben. Itt van egy leforduló, mi nem ezen vagyunk. A nevüket nem tudom. Mi most már a következőn leszünk. És van tovább, nézd, itt van a játszótér, itt van egy beforduló, és itt legszélen van a játszótér. A mi utcánk az ez, *Gulyás Pál*. A jobb oldalt van a mi házunk. Itt egy másik ház, itt lakik a káromkodós. Itt lesz egy újabb keresztelkedés, és itt lesz egy újabb ilyen, és az belekanyarodik abba. Ez itt egy másik keresztelkedés. Nézd, itt van az út, és itt összekapcsolódik, itt is össze, mi itt ezen lakunk. Itt már nem tudom, mi van, csak annyit tudok, hogy egy nagy egyenes, és a kocsit térképe ki szokta mutatni.” – „És az utak?” – „Ez itt Debrecenbe vezet, ez is, csak ez hosszabb és kanyargósabb, és ez meg egy másik faluba, azt nem tudom.”

4.3. Névkompetencia. A vizsgálat harmadik nagy feladatrésze a gyerekeknek a helynevekről való általános tudására, a névszerűség megítélésére és új helynevek létrehozására irányult, s a GYÖRFFY ERZSÉBET által kidolgozott helynévkompetencia-felmérésen alapult (2018: 112–127).

4.3.1. Szóasszociáció. A gyerekeknek elsőként szóasszociációs feladatokban kellett adott idő (két perc, illetve fél perc) alatt helyneveket, utcaneveket és hegyneveket felsorolni. A helynevek kapcsán jeleztem, hogy ezek bármilyen helyet jelölő nevek lehetnek (falu, város, utca, ország, folyó, tó stb.). A gyerekek felsorolásaiban megjelennek országnévek (*Magyarország, Ukrajna, Szlovákia, Anglia ~ Angolország, Skócia, Írország, Monaco, Kína, Oroszország, Törökország, Németország, Amerika, Spanyolország*), nagyobb városok nevei (*Budapest, Debrecen, Győr, Nyíregyháza, Eger, Miskolc*), más települések nevei (*Radvány, Nánás*) és utcanevek (*Egyetem sugárút, Sinay Miklós utca, Arany János utca, Dózsa György utca, Mester utca, Borz utca, Kar utca* stb.). Hárman vizek (*Tisza, Duna*), négyen földrészek neveit (*Amerika, Afrika, Ázsia*) is sorolták. A legtöbb nevet aktiváló gyerek huszonhét nevet sorolt fel, a legkevesebb nevet említő gyerek pedig öt névvel zárta ezt a feladatot. Utcaneveket mindenkinek sikerült kettőt-ötöt sorolni külön is. Hegyeket csak négyen tudtak megnevezni (*Tátra, Etna, Kékes*).

A szóasszociációs feladat megoldása után a következő kérdéssel arra kerestem a választ, hogy szerintük van-e olyan helynév az előző feladatban felsoroltakból, amelyet minden magyar ember ismer. Arra is megkértem őket, hogy még soroljanak fel ilyen helyneveket. Ennél a feladatnál többen is bizonytalanok voltak, de mindenki válaszolt, s legtöbben Magyarországon található helyeket jelöltek meg: „*Pest, Debrecen, Miskolc*, mert hogy azok a legnagyobbak, *Eger*, a *Duna*, a *Tisza*, mindenki hallotta, csak aki még nem született meg, a babák, azok nem.” Néhány ország neve is előkerült, amelyeket az ország nagysága miatt ismerhet szerintük minden magyar ember: „*Oroszország*, mert az a legnagyobb ország a világon”; „*Kína*, mert ez egy nagyon nagy hely.”

Az egocentrikus látásmód érvényesülése ebben a feladatban is feltűnik a gyerekek felénél (akárcsak a nábrádi és a tiszavasvári gyerekek válaszaiban; vö. még NYISZTOR-TÓTH 2022: 33–34, SZÁNTÓ 2021: 18–19). A felsorolt nevek között ugyanis olyanok is szerepeltek, amelyeket ők jól ismernek (pl. utcanevek „*Mester utca*, ott nagyon sokan szoktak menni”), de nyilvánvalóan nem általánosan ismertek. Ennek felismerése is megvan már a gyerekek egy részénél, pl. „a *Borz utcát* nem, mert ott nem szoktak jární emberek”.

4.3.2. Névadás. A névkompetencia-vizsgálat során a gyerekek névadási készségeit is tanulmányoztam. A már korábban bemutatott képen látható kiemelkedést és részeit kellett

elnevezniük, miközben felolvastam nekik az eredeti felmérésben használt tájleírást is, az egyes helyekre vonatkozó részeket külön-külön. Rávezető feladatként elsőként azt kértem, meséljék el, mit látnak a rajzon. Mindannyian lelkesen fel is sorolták a képen látható növényeket, állatokat, kiemelték a táj jellegzetességeit. A névadás azonban jóval nehezebben ment.

A helynévadásban, mint azt az erre irányuló kérdésre adott válaszaik alapján láthattuk, az óvodások nem rendelkeznek gyakorlattal; különösen igaz lehet ez a természeti helyekre, amelyeknek az elnevezését kéri a feladat. Ezért nem meglepő módon többen is megjegyezték, hogy ez a legnehezebb feladatrész. (Az egyik kisfiúval eddig sikerült eljutnunk a két interjú során, ezért a hátralévő feladatok kapcsán már csak kilenc kisgyerek eredményeit közlöm.) A feladat nehézségét mutatja az is, hogy a tiszavasvári felmérésben a megoldásra a huszonöt-ből csak tizenhat gyerek vállalkozott (vö. SZÁNTÓ 2021: 21).

A feladatban a kiemelkedés különböző részeit (jobb oldala, bal oldala, teteje, orma), illetve a hegyen található bizonyos objektumokat (kút, híd, patak völgy, tisztás, körtefa, szikla) is meg kellett nevezniük a résztvevőknek. Megoldásaikat a 4. ábrához tartozó 1. táblázat mutatja.

1. táblázat: A névadási feladat megoldásai

	1. gyerek	2. gyerek	3. gyerek	4. gyerek	5. gyerek	6. gyerek	7. gyerek	8. gyerek	9. gyerek
falú	<i>Pipacs</i>	<i>Hortobágyi falú</i>	<i>Völgy</i>	<i>Győrfa</i>	<i>Kismacs</i>	<i>Kisváros</i>	–	<i>Szoboszlai falú</i>	<i>Miskolc</i>
hegy	<i>Napocska</i>	<i>Portugál-hegy</i>	<i>Mező</i>	<i>Kökény-hegy</i>	<i>Nagytemplomi domb</i>	–	<i>Domb</i>	<i>Király-hegy</i>	<i>Debrecen</i>
jobb oldal	<i>Virágok</i>	<i>Angol</i>	<i>Rókalyukak</i>	<i>Őzike-hegy</i>	–	<i>Róka-tanya</i>	<i>Növényutca</i>	<i>Sövény</i>	<i>Bükkös</i>
hegytető	<i>Felhő</i>	<i>Hegyfás</i>	<i>Vár</i>	<i>Bükk-vár</i>	<i>Templomi-hegy</i>	<i>Őzikeház</i>	<i>Madár-tanya</i>	<i>Hegytető</i>	–
tisztás	<i>Patak</i>	<i>Őzike-erdő</i>	<i>Őz-domb</i>	<i>Őz-legelő</i>	<i>Templomi-tisztás</i>	<i>Őzike</i>	<i>Legelő</i>	<i>Fű-tisztás</i>	<i>Őzikés-tisztás</i>
körtefa	<i>Falevél</i>	<i>Körtészfa</i>	<i>Kis-kert</i>	<i>Farkas-fa</i>	<i>Körtefa</i>	<i>Barát</i>	<i>Farkas-fa</i>	<i>Körte</i>	<i>Körtő</i>
bal oldal	<i>Őzike</i>	<i>Nyárfürdő</i>	<i>Vízésés</i>	<i>Patak-oldal</i>	<i>Patak</i>	<i>Szép domboldal</i>	<i>Folyóutca</i>	<i>Süss nap</i>	<i>Patakos</i>
patak	<i>Halaspatak</i>	<i>Patak vize</i>	<i>Tisza</i>	<i>Pisztirántó</i>	<i>Hídi-patak</i>	<i>Halas-tanya</i>	<i>Fűzfafolyó</i>	<i>Folyó</i>	<i>Folyó</i>
híd	<i>Fahíd</i>	<i>Fás-híd</i>	<i>Barna-híd</i>	<i>Harang-híd</i>	<i>Fahíd</i>	<i>Kis-híd</i>	<i>Kossuth-híd</i>	<i>Király-híd</i>	<i>Híd</i>
forrás	<i>Napocska</i>	<i>Forrás-víz</i>	<i>Forrás</i>	<i>Fa-forrás</i>	<i>Forrás</i>	<i>Szép kis folyó</i>	<i>A kút vize</i>	<i>Forrás-víz</i>	<i>Lyuk</i>
kút	<i>Kutas</i>	<i>Patak-folyó</i>	<i>Sötét-kút, Mély-kút</i>	<i>Róka-kút</i>	<i>Harangosi-kút</i>	<i>Kút</i>	<i>Harang-rejtő-kút</i>	<i>Török-kút</i>	<i>Kutas-harang</i>
szikla	<i>Kavics</i>	<i>Solyomoknak a királya</i>	<i>Kőszikla</i>	<i>Solyomszikla</i>	<i>Solyomperem</i>	<i>Solyomtanya</i>	<i>Solyomtanya</i>	<i>Szikkás</i>	<i>Szikkás</i>

hegy- csúcs	<i>Váracsk</i>	<i>Magyar- vár</i>	<i>Vár-hegy- csúcs</i>	<i>Patak- csúcs</i>	<i>Városi domb</i>	<i>Rom</i>	<i>Erdő-vár</i>	<i>Csúcs</i>	<i>Város</i>
patak- völgy	<i>Cseresz- nye</i>	<i>Kőszikla</i>	<i>Vadal- mafa-rét</i>	<i>Alma-fo- lyó</i>	<i>Kiszá- radi-pa- takvölgy</i>	<i>Kiszá- radi pa- tak</i>	<i>Vad- alma- völgy</i>	<i>Völgy</i>	<i>Patakos</i>

A gyerekek legnagyobb részét sajátosságjelölő előtag + fajtajelölő utótag szerkezetű helyneveket alkottak; 49 ilyen nevet hoztak létre: *Róka-kút*, *Városi-domb*, *Harang-híd*, *Őzike-tisztás*, *Halas-patak*, *Bükk-vár*, *Sólyom-szikla*, *Vadalmafa-völgy* stb. Még a település megnevezésére is használták ezt a névtípust: *Kisfalu*, *Győrfalu*, *Hortobágyifalu*. Néhány esetben alkalmaztak földrajzi köznévi nélküli, sajátosságkifejező funkciójú, képzős formákat is (*Szikkás*, *Patakos*, *Város*, *Bükkös*). Viszonylag nagyobb számban maradtak ugyanakkor a pusztai földrajzi köznévi formáknál is (*Domb*, *Hegyetető*, *Legelő*, *Folyó*, *Forrás*, *Híd*, *Völgy*, *Csúcs*). Emellett pedig előfordultak olyan sajátos „fantázianevek” is (*Napocska*, *Angol*, *Lyuk*, *Pipacs*, *Portugál-hegy*), hegynevek: *Mező*), amelyek nem függték össze a szöveggel és a rajzzal. Ebben az esetben a gyerekek saját fantáziájuk alapján alkották meg a helyneveket, a névformák azonban alapvetően névszerűek.

Elvértve címszerű vagy körülírás-jellegű formákat is produkáltak (*Solymoknak a királya*, *Süss nap*, *Szép kis folyó*), sőt névelővel álló megjelölés is előfordul: *A kút vize*. Ilyen formákat jóval nagyobb számban hoztak létre a tiszavasvári óvodások; körükben a megalkotott nevek kétharmada ebbe a típusba sorolható: *A nagy hegy*, *A szép kastély a hegy tetején*, *Vár a hegyen*, *A királynő kastélya*, *Egy falusi vár*, *A körtefa a vár mellett*, *Halak a vízben*, *A tóban úszó halacszkák* stb. (vö. SZÁNTÓ 2021: 21–22). Sőt az idézett felmérésben iskoláskorú gyerekek, ötödikesek is produkáltak címszerű helymegjelöléseket ugyanebben a feladatban (pl. *A híres körtefa*, *Az élelem forrása*; SZÁNTÓ 2021: 36). Az, hogy a debreceni óvodások jóval kisebb arányban alkottak efféle neveket (a két nábrádi óvodás pedig egyáltalán nem), talán azzal magyarázható, hogy a megelőző feladatokban aktiváltuk a nevekről meglévő ismereteiket.

A sajátosságjelölő névrész + földrajzi köznévi szerkezetek súlya első pillantásra meglepőnek tűnhet, hiszen a gyerekek, mint láttuk, gyakorlatilag nem ismernek külterületi neveket, az általuk ismert belterületi nevek és makrotoponimák jó része pedig nem ilyen típusú. Ugyanakkor viszont érthető is ez a jelenség: nyilvánvalóan egy egyszerű leíró sémát alkalmaznak, azaz egyszerű jelzős szerkezetekkel írják le a helyeket.

4.3.3. Névszerűségi döntés. A feladatblokk utolsó feladatában különböző névformák, névszerkezeti struktúrák értékelését kértem a gyerekektől: az alábbi 25 név kapcsán el kellett dönteniük, hogy az adott névforma helynév(szerű) vagy nem helynév(szerű) az adott helyfajta jelölésére. A gyerekek válaszait az 5. ábrához tartozó 2. táblázatban összegeztem (félkövérrel a legnévszerűbb formák értékei, félkövér kurzívval a legkevésbé névszerű formák értékei szerepelnek).

A gyerekek négy név esetében állították egyöntetűen, hogy helynévi megjelölésről van szó; ezek között szerepelt két, ezen a területen jól ismert településnév (*Miskolc*, *Berettyóújfalú*) és két hídnév (*Faragó híd*, *Megyeri híd*). A két városról elmondásuk szerint már hallottak, szerepelt is a korábbi beszélgetésekben, vagyis ezek létező, ennek megfelelően jó nevek számukra. A hídnévek kapcsán viszonylag kevés tapasztalatuk van a debreceni nagycsoportosoknak, és nem is tudták magyarázni, hogy miért tartják jó névnek a két formát. Talán maga a helyfajta is hatással lehetett erre: a híd olyan objektum, amit ismernek, aminek szokott neve lenni. Ezt a feltevést támogathatja, hogy egy-két kivétellel jó helynévnek tartották az olyan névformákat is, amelyekben a helyfajtaját és a név típusát ismerték, tehát az utcaneveket (*Rákóczi utca*,

Hunyadi János utca, Virág út), településneveket (Püspökladány), folyó- vagy tóneveket (Kraszna, Horgas, Szelidi-tó) és hegyneveket (Mátra). Felemásan ítélték meg a teljes egészében áttetsző formákat: Nagy-Paradicsom, Zsófi-kút, Bika-erdő, Hadházy Péter-féle-tanya, Mérges-domb (ez utóbbinál többen a negatív konnotáció miatt utasították el azt, hogy jó helynév lehetne); szintén ilyen megítélésű volt továbbá a Dallas és az Eszenyi, valamint az Ér és a Bérc. A két utóbbi név kapcsán meg kell említeni, hogy egyetlen gyerek sem ismerte a bérc szót, és nem tudták, hogy hegyrajzi köznévként használatos, az ér-nek pedig csak az igei és a 'vérér' jelentését tudták megemlíteni. A vizsgált névformák közül a válaszadók egyike sem tekintette jó helynévnek a földterületként bemutatott Kecskés foltja formát, s inkább nem jó névnek tartották a Nevetlenfalu és az Akli településnevet.

2. táblázat: A névszerzéségi feladat megoldásai

	Helynév	Nem helynév
Rákóczi út – út	8	1
Miskolc – település	9	0
Kecskés foltja – földterület	1	8
Dallasz – tanya	5	4
Akli – település	2	7
Faragó híd – híd	9	0
Eszenyi – tanya, földterület, erdő	5	4
Berettyóújfalu – település	9	0
Nagy-Paradicsom – kertség	6	3
Nevetlenfalu – település	3	6
Zsófi-kút – kút	6	3
Virág út – út	7	2
Hadházy Péter-féle-tanya – tanya	5	4
Daruszentmiklós – település	8	1
Mérges-domb – domb	5	4
Mátra – hegy	7	2
Kraszna – folyó	7	2
Bérc – kiemelkedés	4	5
Bika-erdő – erdő	6	3
Püspökladány – település	7	2
Szelidi-tó – tó	7	2
Hunyadi János utca – utca	8	1
Megyeri híd – híd	9	0
Horgas – vízforrás	7	2
Ér – vízfolyás	5	4

A főbb tendenciákat tekintve hasonló eredményeket hozott NYISZTOR-TÓTH REBEKA (2022: 36–37) felmérése a két nábrádi kislánnyal, illetve SZÁNTÓ FANNI vizsgálata is, akinek összesen hét gyerekkel sikerült ezt a feladatot megoldania (az eredeti GYÖRFFY-féle online

felmérés névlistájával). A legjobb nevek közé ők is az általuk ismert *Miskolc*, *Berettyóújfalu* és *Hajdúdorog* formákat sorolták (SZÁNTÓ 2021: 23–24); ezek a formák a felnőttek körében is a legtipikusabb nevek közé sorolódtak (GYÖRFFY 2018: 119). A tiszavasvári gyerekek további névformákat is jó neveknek minősítettek: *Faragó híd*, *Bika-erdő*, *Nagy-Paradicsom*, *Külső-Kadarcs*, *Strázsa-hegy*, *Eszenyi*. A legkevésbé névszerű forma szerintük is a *Kecskés foltja* (SZÁNTÓ 2021: 23–24), amely alakot a *Dallasz*-szal együtt a felnőttek is a legkevésbé tipikus formának minősítették (GYÖRFFY 2018: 119).

Összességében elmondható, hogy a vizsgálatban részt vevő gyerekek a számukra ismert neveket egyértelműen helynévként kategorizálták, azaz erősen érvényesült az egyedi helynevek, az elemgyakoriság hatása. (Ez a hatás az erősen begyakorlott és konvencionális nevek kapcsán a felnőttek körében is jelentős.) Az elemekből kiváló sémák hatása a típusgyakoriságban, azaz bizonyos szerkezetek, névtípusok hatásában mutatkozna meg, ez azonban még kevésbé jelentkezik a gyerekeknél, ami bizonyára összefügg az óvodások több szempontból is korlátozott névkincsével. Még nem ismernek olyan nagy számban helyneveket – főleg olyan helyfajta neveit nem, amelyeket a feladat vár tőlük –, hogy azok alapján típusok mintái érvényesülhessenek.

4.4. Fiktív nevek. Vizsgálatom utolsó egységében a gyerekek fiktív helynevekről való tudásának felmérésére törekedtem. Ebben az életkorban (hat-hét év) ugyanis még a mindennapjaik részét képezik a mesék, valós vagy nem valós helyszíneken játszódó kitalált történetek: jelen vannak mind az otthoni környezetükben, mind az óvodában, a nekik olvasott vagy általuk nézett mesékben. Ebből adódóan joggal felmerülhet a kérdés, hogy a mesékben szereplő helynevek mennyire és milyen módon épülnek be a gyerekek onomasztikonjába.

A fiktív helynevek vizsgálata kapcsán elsőként a gyerekek kedvenc meséje iránt érdeklődtem, illetve hogy általában milyen meséket szoktak hallgatni, nézni. Ezután rákérdeztem, hogy eszükbe jut-e valamilyen helyszín ezekből, s válaszként több helyszínt is felsoroltak (*Lego City*, *Hetedhétország* – Magyar népmesék; *Kalandöböl* – Mancs őrző; *Százholdas Pagony* – Micimackó; *Egérország*, *Egerváros*, *Batkasziget* – Rumini stb.). Ezek kapcsán arra voltam kíváncsi, hogy mennyire tartják őket jó helynévnek. Erre általában egységesen pozitív válaszok érkeztek: „Ezek nagyon jó nevek, mindig jó neveket találnak ki a mesékben”; „Nekem nagyon tetszenek.” A következő kérdésre, hogy lehetnének-e ezek valaminek a nevei Debrecenben, jórészt nemmel válaszoltak. Többnyire azzal indokolták, hogy „ilyenek csak a mesében léteznek”. Egyetlen kivételt a játszótérek és egyéb szabadtéri játékhelyek, játszóházak jelentenek számukra: akár a *Százholdas pagony*-t, akár a Rumini helyneveit el tudnák képzelni ezek megnevezésére Debrecenben azok, akik ezeket a neveket említették, a *Lego City* pedig egy legős bolt neveként tökéletes lenne többük szerint.

A gyerekek mindezek alapján tudják a mesékben szereplő helynevekről, hogy fiktívek, kitaláltak, viszont képesek őket összekapcsolni a valóságban szereplő, számukra ismert helyekkel, helyfajtákkal (tenger, hegy). Emellett felismerték, hogy bizonyos mesebeli helyek rendelkeznek valós reprezentációkkal, s ahol a játék, a fikció és a valóság összekapcsolódik, például a játszótérek megjelöléseiben a fiktív nevek is jól működhetnek szerintük.

A másodlagos források, az olvasmányok, az ismeretterjesztő könyvek és a média a létező helynevek és valós téri ismeretek közvetítésében is lényeges tényezők. Többen visszaidézték, hogy a tévéből, különböző ismeretterjesztő műsorokból hallottak távoli kontinensekről, városokról, azaz a médiából származó információk mentén épültek ki az adott nevek fogalmi reprezentációját képző vizuális képzeletük, kulturális ismereteik stb. – jó esetben olyan módon, hogy a szülővel, nevelővel közösen megvitatják, értelmezik azokat (vö. „Hallottam például

Csernobilról, oda szeretnék elmenni, mert kíváncsi vagyok arra, hogy milyen lehet ott, mik romlottak el, mert ott volt a sugárzás. Apával sokszor néztünk ilyen videót. Csernobil *Ukrajnában van*”; NYISZTOR-TÓTH 2022: 27). Azt is tudják a gyerekek, hogy ezek valós helyek és valós nevek. A tágabb földrajzi környezetről a továbbiakban is főleg másodlagos forrásokból, beszélgetésekből vagy valamilyen egyéb forrásból szerzett ismereteik lesznek a gyerekeknek.

5. Összegzés. A komplex vizsgálat eredményeinek főbb tanulságait összegezve elmondható, hogy a 6-7 éves gyerekek helynévismerete a felnőttekéhez képest jóval szűkebb körű (mind a nevek számát, mind a névfajtaikat, névtípusokat tekintve), és térben is jóval korlátozottabb. Ráadásul mivel nagyvárosról van szó, a saját települést illetően is csak a belterület egyes, rendszeresen – lehetőség szerint gyalog vagy valamilyen, a környezettel közvetlenebb kontaktust lehetővé tevő módon – bejárt részeire terjed ki. A belterület többi, autóval bejárt része a legtöbbször számára ekkor még az utazások háttere, amit nem tudnak internalizálni. A gyerekek nem járnak ki a külterületre sem, csak átutaznak rajta útban a szomszédos vagy távolabbi települések felé. Ezt illetően feltehetőleg nem lesz jelentősebb változás a későbbiekben sem. A nagyobb városok esetében tehát megítélésem szerint nem tartható az a tendencia, amit E. NAGY KATALIN (2021: 94) a kistelepülésen élő gyerekek helynévismeretének alakulása kapcsán megfogalmaz. E szerint a más települések neveit (szomszédos települések, a rokonság lakhelyének neveit) követően, azokkal részben párhuzamosan a belterület mellett fekvő külterületi objektumok nevei, majd a belterülettől távolabb eső külterületi objektumok nevei közül is fokozatosan épülnek be elemek a gyerekek névállományába. A nagyvárosokban tapasztalataim szerint a felnőttek sem feltétlenül ismerik a hatalmas külterület névállományát, mivel nincs kapcsolatuk a külterülettel, így a gyerekeknek sincs módjuk azt megtanulni. A feltevés igazolásához kisiskolások névmodelljének komplex vizsgálatára is szükség van.

A 6-7 éveseknek a saját településen túli, környékbeli helyekről való ismeretei nagyrészt még saját tapasztalatból származnak. Ebben a körben jellemzően már csak településneveket és egyéb makrotoponimákat ismernek. A még tágabb földrajzi környezetet tekintve távolabbi városok neveit, országneveket és kontinensneveket is ismernek már, ezek fogalmi reprezentációja azonban még jobbra alapvetően sematikus, összefüggésben azzal is, hogy ezek az ismeretek jórészt nem közvetlen tapasztalatból, hanem másodlagos forrásból származnak.

A különböző mesterséges, illetve ember alkotta helyeket jelölő földrajzi köznevek már viszonylag jól elkülönülnek a gyerekek fogalmi rendszerében: a *falu, város, ország, külföld* lényegi tulajdonságjegyeivel már tisztában vannak. A sajátos közigazgatási egységet jelölő *megye* szó fogalma azonban még nem épült ki, a legtöbbször magát a szóalakot sem ismerik ebben az életkorban.

Útvonalleírási feladathelyzetben a nagyvárosi gyerekek még viszonylag bizonytalanok. Általában véve elmondható, hogy az óvodások útvonalleírásai még nem feltétlenül kontextusfüggőek; tetten érhető náluk (főleg a falusi gyerekeknél) az egocentrikus látásmód: olyan utcanevet és helymegjelöléseket, tájékozási pontokat használnak, amelyeket családtagjaikhoz, barátaikhoz kötöttek. Ez a látásmód a mentális térképeiken is megmutatkozik: az esetek többségében a számukra fontos, élményekhez, ismerősökhöz kötött helyeket és objektumokat ábrázoltak rajtuk.

A vizsgálatba bevont gyerekek alapvetően elkülönítik a fiktív és a valós helyneveket, s az előbbieket jellemzően csak a gyermeki játék, fantázia helyszíneinek megjelöléseként tudnák elképzelni. A valós helynevekkel szemben nem elvárás számukra, hogy áttetszőek legyenek, sőt az áttetsző neveket nem is tekintik feltétlenül névszerűnek (legalábbis bizonyos helyfajta esetében) – ugyanakkor viszont a számukra teljesen újszerű névadási feladatban, amikor természeti helyeknek kellett nevet adniuk, ők maguk ilyen „primér” neveket alkottak.

Még egyszer hangsúlyoznom kell azonban, hogy a vizsgálataim – hasonlóan az összevetésként használt két hallgatói vizsgálathoz – kevés adatközlő bevonásával zajlottak, így megállapításaim, megjegyzéseim nem általánosíthatók. Kiindulást jelenthetnek viszont a gyerekek helynévismertetével, névkompetenciájával foglalkozó további felmérésekhez; a vizsgálatot azonban az életkori csoportok kiterjesztésével is szükségesnek látszik bővíteni, hogy a névmodell alakulásának menetéről megbízható képet alkothassunk.

Hivatkozott irodalom

- BRINK, STEFAN 2016. Transferred Names and Analogy in Name-formation. In: HOUGH, CAROLE ed., *The Oxford Handbook of Names and Naming*. Oxford University Press, Oxford. 158–166. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199656431.013.43>
- CATLING, SIMON 2018. To know maps. Primary school children and contextualised map learning. *Boletim Paulista de Geografia* 99: 268–290.
- GeogSpace = Geographic scale. In: *GeogSpace resources. Core units. Year 7–8*. Australian Geography Teachers Assotiation. <https://www.geospace.net.au/files/Core/Understandings/Years%207-8/Illustration2/15.2.2%20Geographic%20scale.pdf> (2023. 09. 10.)
- GYÖRFFY ERZSÉBET 2018. *Helynév-szociológia*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 47. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- HOFFMANN ISTVÁN 1993/2007². *Helynevek nyelvi elemzése*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 67. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- KARPENKO 2006 = КАРПЕНКО, ОЛЕНА ЮРІЇВНА 2006. *Когнітивна ономастика як напрямок пізнання власних назв*. Doktori értekezés. Одеський національний університет Імені І. І. Мечникова, Одеса. <http://karpenko.in.ua/wp-content/uploads/2012/12/disser-key.pdf> (2022. 01. 09.)
- E. NAGY KATALIN 2021. *Empíria és teória a helynév-szociológiában*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 53. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- NEMES MAGDOLNA 2017. Út az óvodába – Gyerekek és a téri tájékozódás 1. In: VARGÁNÉ NAGY ANIKÓ szerk., *Családi nevelés 2*. Didakt Kft., H. n. 154–163.
- NEMES MAGDOLNA 2018. Út az óvodába – Gyerekek és a téri tájékozódás 2. In: VARGÁNÉ NAGY ANIKÓ szerk., *Családi nevelés 3*. Didakt Kft., H. n. 83–95.
- NICOLAISEN, WILHELM F. H. 1978. Are there Connotative Names? *Names* 26: 40–47. <https://doi.org/10.1179/nam.1978.26.1.40>
- NYISZTOR-TÓTH REBEKA 2022. *Helynév-kompetencia felmérés az óvodások és általános iskolások körében*. Szakdolgozat. Debreceni Egyetem, Debrecen.
- PIAGET, JEAN – INHELDER, BÁRBEL 1967. *The child's conception of space*. Norton, New York.
- RESZEGI KATALIN 2015. A tulajdonnevek a gyermeki nyelvsajátításban. *Névtani Értesítő* 37: 83–98. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2015.7>
- STEA, DAVID 2001. Geographic Learning in Children. In: SMELSER, NEIL J. – BALTES, PAUL B. eds., *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. 1st edition. Elsevier, Amsterdam. 6185–6188. <https://doi.org/10.1016/B0-08-043076-7/02493-1>
- SZÁNTÓ FANNI 2021. *Helynév-kompetencia felmérés az óvodások és általános iskolások körében*. Szakdolgozat. Debreceni Egyetem, Debrecen.
- VARGA ZSUZSA 2020. *Helynév-szociológiai vizsgálatok két romániai magyar településen*. Doktori (PhD) értekezés. Debreceni Egyetem, Debrecen.

RESZEGI KATALIN

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4443-3284>

Debreceni Egyetem

Bölcsészettudományi Kar

**KATALIN RESZEGI, Preschool children's name model.
Complex place name competence survey among school-age children**

Onomastic research typically focuses on the place-name recognition of adult name users. Thus, little research has focused on the place name vocabulary and naming competences of children. This paper presents the results of a survey using a complex methodology to characterise children's place-name knowledge in a comprehensive way. Comprehensive interviews were conducted with ten children aged 6–7 years, as part of which children's place-name knowledge, place-name competence and mental maps were assessed. The results show that children's place-name knowledge is much narrower and spatially more limited than adults', essentially covering only the inner area of their own municipality. They also know the macrotoponyms of other places, but the conceptual representations of these names are rather schematic. Children's travel descriptions and mental maps are based on an egocentric perspective. The results show that the methodology can be applied successfully and provides a comprehensive picture of children's spatial knowledge and place perception.

Keywords: name theory, public place names, name competence, knowledge of place names, mental lexicon, psycholinguistics, psychoonomastics